

Kiss Gy. Csaba művelődéstörténész Széchenyi-díjas

Magyarország köztársasági elnöke, **dr. Áder János** a március 15-i nemzeti ünnep alkalmából magas rangú állami kitüntetéseket adományozott, amelyeket a rendkívüli helyzet miatt későbbi időpontban adnak majd át. A legmagasabb tudományos elismerés, a Széchenyi-díj díjazottjai között van **Kiss Gy. Csaba**, József Attila-díjas művelődéstörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézete Művelődéstörténeti Tanszékének címzetes egyetemi tanára is. Ebből az alkalomból beszélgettünk vele.

– Gratulálok magas rangú állami kitüntetéséhez. Igen gazdag életpályájában mit jelent Önnek a Széchenyi-díj?

– Megtisztelő elismerést. Jószerivel fél évszázad munkásság után. Tudományos kutatóként, közíróként, negyed százada pedig egyetemi oktatóként végeztem munkámat. Talán még hozzászámítható a rengeteg szervezés is: a közép-európai kulturális és tudományos programok, találkozók, a kapcsolatépítés. Szerét-számát nem tudnám elsorolni.

– Honnan ered a szláv népek kultúrája iránti érdeklődése?

– A véletlen hozta, mondhatnám akár predestinációnak. Magyar-német szakra vetek föl az egyetemre. A környező szláv világról tizenhét évesen vajmi keveset tudtam. Ért ugyan némi kísértés a gimnáziumban a könyvtáros tanárnő részéről, hogy tanítana csehül, talán úgy könnyebben fölvesznek, de amikor abban az évben megszüntették a származási különbségtételt, biztos útnak a magyar mellé a német szakot választottam. A nagy fordulóponthoz azután Lengyelország, egy 1964-ben tett autóstoppos utazás jelentette nekem. Hallás után kezdtem ott lengyelül tanulni. Nagy élmény volt. Egy, a mienkénél szabadabb világ volt, más, de mégis hasonló a történelem. Utána a szlovák szál következett 1968-ban. Ez a nyelv pedig igazi kulcs volt a többi szláv nyelvhez. A horvát nyelv kapuján 1983-ban Zárában léptem be a nyári egyetememre.

– Ön szerint mennyire ismeri a hazai olvasó a magyar, lengyel, szlovák és horvát nemzeti jelképeket, mítoszok közös vonásait?

– Igen kevésbé. Ha csak a szimbólumokat veszem, föltűnik ugyan, hogy például a mi címerünkben és a szlovákokéban is ott a kettős kereszt, de nem gondoljuk végig (egyébként ők sem), hogy a XIX. században a szlovák nemzetépítők a közös ország címerének egyik felét választották nemzeti jelképnek, ami mégiscsak az összetartozásra utal. Sajnos alig ismerjük szomszédaink jelképeit, nem beszélve nemzeti mítoszairól. A nemzet építésének a folyamata Közép-Európában igen hasonló volt. Állami önállóság nélkül, birodalmi keretekben. Szabadságharcokkal és vereségekkel.

– Milyen fő hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg a kelet-közép-európai népek mítoszai között?

– A nemzeti mítoszok között alapvető hasonlóságok vannak általában, hiszen el kellett beszélni (a mítosz eredetileg azt jelenti: történet), kik az őseink, honnan jöttünk, hogy a mi hazánk tejjel-mézzel folyó Kánaán. Hogy nagyszerű hőrszaink vannak, továbbá „szent” vizeink és hegyeink stb. Ami szűkebb régióinkban hasonló, a tragikus vereség történetei: a szerb Rigómező, a horvát Udbina, a magyar Mohács, a csehek Fehérhegye. A „Finis Poloniae”, Lengyelország fölosztása a nemzeti emlékezet egyik központi története. A fenyegetettség, a nemzetelhalál látomása. Nemesyszer mítoszaink a nemzetépítés konkurenciaharcaira is utalnak, lásd például 1848 emlékezte (magyar-horvát vagy magyar-szlovák viszonylatban).

– Úgy véli, hogy a Széchenyi-díjjal járó nagyobb médiafigyelem segíthet valamelyest abban, hogy mindez felkeltse a magyar olvasó érdeklődését?

– Mindig elmondom: jó volna, ha a magyar köztudat jobban számon tartaná és ismerné a szomszéd világot. Egymásra vagyunk utalva. Amúgy mentálisan legközelebb hozzánk a szlovákok és a lengyelek állnak, meg a horvátság Szávától északra élő része.

– Mivel gazdagította az Ön eddigi gondolkodásmódját vagy a kulturális szemléletét a Zágrábi és a Varsói Egyetem, vagy a két város világa?

– Utazó vendégtanár voltam, kéthetente jártam Zárába, hét évig azután Varsóba. Különös életforma ez, az érkezés és távozás sűrű tapasztalatával. A jelenlét élményét adja az a három-négy nap a másik világban; önkéntelenül keresi az ember a hasonlóságokat és különbségeket – főleg a mindennapi élet kultúrájában. Sokat jelentenek az ottani kollégákkal a beszélgetések. „Budapest-Zárába oda vissza” című könyvemben (Nap Kiadó, 2015) így foglaltam össze a tanulságot: „Horvát közegben. Vagyis milyennek látom benne magyar magamat, és milyen lesz a horvát rajtam, egy magyaron átereszelve.”

– Kik azok az oktatók, hallgatók, akik inspirálták, vagy akikkel együtt dolgozva megszületett egy-egy könyve?

– Közös tanulmányköteteket szerkesztettem, például 1986-ban Kovács Istvánnal a Hungaria-Polonica (Tanulmányok a magyar-lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből) című könyvet atyai barátunk, Waclaw Felczak, krakkói történész het-

venedik születésnapjára. Az ő szemlélete és magartása nagy hatással volt ránk. Vagy ott volt a Milka Jauk-Pinhakkal és Nyomárkay Istvánnal együtt jegyzett *Croatica-Hungarica* (A horvát-magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából) című impozáns kötet is, hogy csak ezeket említsem. Az ELTE Művelődéstörténeti Tanszéke fontos műhely számomra. Az külön jó érzés, hogy olyan kollégáim is vannak, akik hallgatóként jártak az óráimra. Rengeteget tanultam – tanítva. Régi igazság ez, sok ösztönzést kaptam hallgatóinktól a szemináriumokon: Budapesten és Zágrábtól Prágáig, Nyitrától Varsóig.

– *Úgy vélem, hogy az író, a szerkesztő minden egyes könyvére úgy tekint, mint egy új jövevényre. Van közöttük olyan, ami valami miatt a legkedvesebb?*

– Való igaz, mindig az új jövevény a legkedvesebb. Két esszékötetemre tekintek úgy, mint egyfajta kézikönyvre egy-egy kultúrához tett utamról. A „Lengyel napló (1980-1982)” az egyik, a Szolidaritás idején írtam, de érthetően csak 1997-ben jelenhetett meg (most már a harmadik kiadásánál tart). A másik a már említett „Budapest-Zágráb oda-vissza”. Tudományos szempontból talán a „Hol vagy, hazám? (Kelet-Közép-Európa nemzeti himnuszairól)” című monográfia (2011) a legfontosabb.

– *Nemrég jelent meg a Fiume és környéke a 19. századi magyar útirajzokban című könyve, amit közösen szerkesztett Ćurković-Major Franciskával. Mely alkotók szerepelnek a könyvben és mi a különleges az úti élményeikben?*

– Nagy örömmel ez az antológia magyar és horvát változatban is megjelent. A járvány miatt sajnos

késik nyilvános bemutatásuk. Több tekintetben is közös munka. Ćurković-Major Franciskával sok hasznos eszmecsere folytattunk a zágrábi években Horvátország alig föltárt magyar irodalmi emlékeiről. Így formálódott a Fiume-kötet terve. Hozzá jött még, hogy a nagymúltú település Európa egyik kulturális fővárosa. A magyar kultúrában, nem túlzás, egész mítosz formálódott a kikötővárosról. Erről adunk itt képet. A reformkorban és a kiegyezések után (magyar-horvát is volt!) egész magyar szöveg univerzum született Fiuméről. Az útirajzok szerzői között vannak vezető politikusaink (Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos), a kor jeles személyiségei, publicistái (Császár Ferenc, Herman Ottó, Kenedi Géza). Eredeti városképek, a környező szigetekről készült irodalmi értékű rajzok sorakoznak egymás mellett. Jól nyomon követhetjük, hogyan alakult ki a XIX. századi Magyarország képében a város kivételesen színes képe, mint az egyetlen magyar kikötő a hozzátartozó mediterrán földdarabbal. Örülök, hogy a horvát változatban ott vannak tanítványaink fordításai is.

– *A Széchenyi-díj magas rangú elismerés, ugyanakkor a jövőre nézve egy bizonyos szintű felelősség is. Ön is így véli?*

– Elsősorban adósságaimra figyelmeztet. A vesztézári helyzetben igyekszem „irataimat” is rendezni. Sok anyagot gyűjtöttem össze a közép-európai történelmi emlékezetéről, kapcsolatainkról a szomszédokkal. Szerencsére van mit folytatni.

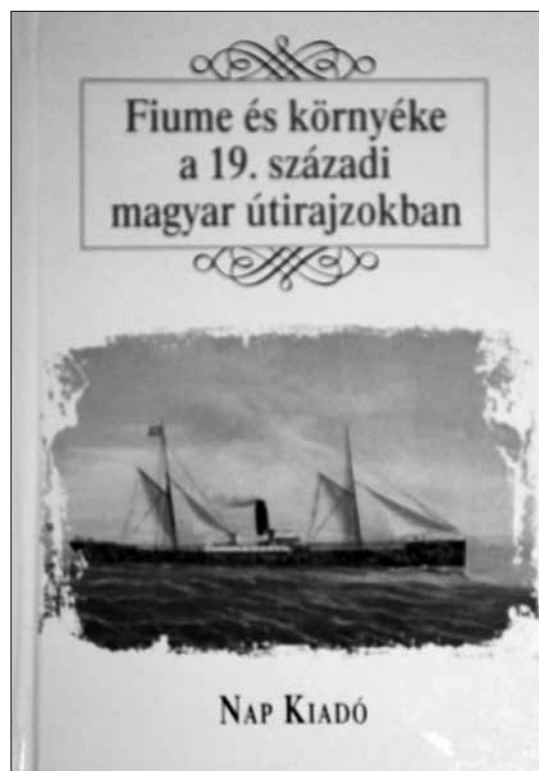
Gohér Krisztina

Részlet a Fiume és környéke a 19. századi magyar útirajzokban című kiadványból

Kossuth Lajos Levele feleségéhez

Kedves lelkem Angyalom!

Szombat este érkezem ide, de céloznak elérése, t. i. a két társaság egyesítése, még annyira kétséges, hogy ezúttal Triest és Velencébe nehezen indulhatok. Borzasztó dolog, hogy az ember annyira kénytelen kunyorálni az embereknek, engedjék meg, hogy velök jót tegyünk. Legőszintébb akaratot az egyesülésre a Gubernator [mutat], de nem a guberniummal, hanem a társasággal levén dolgunk, befolyása csak közbenjárás lehet. A többiek vagy Triest zsoldjában vannak, vagy az áhítatos szolgálélekkel lesik, mit fog nekik mondani gróf Széchenyi, aki november első napjaiban jön ide, s kit én mindenestre bevárok, de azért nov. 10-kén hon leszek. Azonban feltettem magamban, hogy vagy megegye-

sítem uraimékat vagy legalább arra bírom, szűnjenek meg társaságot képezni s hagyjanak minket cseledkedni. Most ülést tartanak triesti társaikkal egyetemben, nekem hát időm van, éltem Angyala, egy pár sorocskát küldeni feléd, különben nem volna időm, mert magamban nem hagynának soha, mert hiszen ha személyem iránti figyelem s csekélységem érzetében arcomat piritó kitüntetések, olaszos találékony-ságú szép szavakkal a dolgot, melly végett itt vagyok, eldönthetnénk, úgy már régen nyert ügyem volna.

Szombaton későn érkezvén, reggel még fel sem keltem, midőn a Gubernator már jegyet küldve ebédre kéretett s ebéd előtt nagylovas hintóját rendelkezésemre állítá, hogy kiránduljak, ahova tetszik. Voloska felé rándultunk, egy gyönyörű tengerparti helység Istriában, kimondhatatlan szépségű borostyán erdejével, mellyekkel a büszke Rómának halhatatlan emlékü triumphátori koszorúztattak, diadalmenetükben a Capitoliumhoz, hova szekeröket legyőzött ország rab királyai vontatták. A borostyán erdő megvan s van mivel koszorúzni, de „les Diux s'en vont” – mint a francia mondaná – nincsenek hősök, kik koszorút érdemelnének; s hogy a nagy emberek hiánya még érezhetőbb legyen, a jó fiumeiek a voloskai erdő hajdanát azzal gúnyolták ki, hogy szobámba arcképem fölibe (mely itt igen sok háznál található) magyar háromszín szalagra függesztenék a babérkoszorút. Ilyen az ember sorsa. Amott Rómában a Mark Aurélok palotájában mezítlábas franciscanusok facipói koptatják a mozaikpadlót, melyen a világ urai lépdeltek s ott talán ép azon fa, melly egykor Aemilius Paulus fejére adá a koszorút, most az én arcképemre alacsonyult le lombjaival. A hasonlat igen leverő.

Lakom igen egyszerűen gyönyörű. Ha Tinnyére gondolok, szinte nevetgetném a contrast felett. Ablakaim a tengerre nyílnak, mellynek örökké változó színjátéka egy kimeríthetetlen éldelet. Sorban horgonyok ablakom alatt, vagy tíz kereskedői háromárbcos hajó, mik Magyarország feles természeti kincseit a világ távol részébe viendik; balra pedig a szép Fiumara öbléből erdő gyanánt nyúlnak fel a kisebb hajók kötéletes árbocai, melyeknek kötélszövevényei szürkületkor akként veszik ki magukat, mint irtózatos pókhálók az égnek tükrében, távolabb pedig számos halászladik ingadozik a szép tengeröböl síkján halászgatva a sós víz szeszélyének ezer alakzatú szörnyeit s esznek jóízűen, míg a tinnyei ripók csak látásuktól is undorodik.

A fiumei öböl még nem nagy tenger, mivelhogy öböl, mely a föld közé mélyen benyúlik. Sokat hasonlít a Balatonhoz, csak hogy vagy tízszer olyan nagyocska, közepén a nagy és kis torkolat (Bocca grande e piccola) közt benyúlnak Veglia Chersos és Castelmuccio szigetei, mint Tihany a Balatonba; mindez a Frangepánok birtokai vala, kinek utolsó ivadéka, a még gyönyörű romot képező Castelmuccio várából hurcoltatott Bécsbe hóhérbárd alá, több mint 150 év előtt; s emlékezetét a vegliai szigetlakosok most is fekete öltözetben járva gyászolják. Balra Istria partja nyúlik el (mint Balatonnál Zala hegysora) a Monte Maggiore felhőkig nyúló szirtjeivel, honnan szép időben, jó látcsóval meg lehet látni a velencei Szent Márk tornyait.

Itt pedig az idő mondhatatlanul szép. Október végén vagyunk s szobánkban az ablakok egész nap nyitvák, künn nyári öltönyben járunk. Ide hozlak Angyalom jövő májusban, lelkemben azon hit él, hogy e szelíd délszaki és árnyéklati lég, s a tenger erősítő fürdeje kedvezőbben fog hatni életemnél drágább egészségére, mint Magyarhonnak minden fürdeje. Itt van Fiume mellett Ciottanoli egy kerti palotája, nem tudom leírni, mert inkább tündérlak, mint palota; óh, ha az enyim volna, hogy szemedben gyönyörködhetném, midőn te abban gyönyörködnél.

Fiume egyébként még nem Olaszhon, itt a délszaki vegetatióból csak az olajfákat és fügét látni, de végzetlen érdekes látvány. A borzadásig nagyszerű sziklahegyek teraszán fekszik; az egész hegylánc olly merő szikla, hogy az emberek csak kosarakkal hordják fel reá a parányi földet s így művelik szőlő- (nem bokor, hanem fa) lugasaikat s a hegylánc mégis el van hintve györönyű villákkal, mert az itteni matróz, mit a távol tengereken keres, egy szép házikóban veri, mely mind megannyi kellemes villa, s kis szőlőt ültet a szikla közé, mit távollétében neje mível. És e sziklás hegyek közt a Luiza-úton a lemenetel Fiumébe leírhatatlanul nagyszerű. Ezen út regényes vad szépségéről fogalmad sem lehet; azt látni kell. A legmeredekebb sziklahegyoldalon robot a kocszi egész kéjelemmel a merész párkányzatú gyönyörű úton, balra irtózatosan a csüngnek az ember feje felé a sziklák óriásai, mint a fenyegető fatum vas öklei s e sziklák legmagasabb csúcsán a Tersati gyönyörű várrom, mint egy sasfészek; jobbra egy borzasztó sziklavölgy üreg, mellynek az örökkévalósággal dacolni akaró szikláin keresztül utat törtek maguknak a Recina és Fiumara fürge hajjai, miket a hatalmas emberész gyáripár eszközeivé igazott s puskapor erejével sziklatöredékek helyén emelt nagyszerű gyáratok mellé, mellyeknek örökké éber mozgékonyasága kigúnyolja a természet borzalmait; s e szilák között, ahol egy kis völgy van, a legszebb ültetvényen, s midőn az ember a magyar kapunak nevezett óriás sziklatörésen keresztül robot s jobbra Recina irtózatosan szép völgyét, balra a Tersati várromos sziklahegyet, maga előtt a kedves Fiumét s előtte a szép tengeröblök szigeteivel s Istria partjaival, árbocjaival, vitorlás hajóival megpillantja, az emberszem kevés felfogni e pompás látványt; feszül a kebel, elakad a lélegzet s az emberszív minden érverése egy nagy imádság!

És a magyar mindezt olly kevéssé becsülé eddig! Elutaztunk külföldre, de ide éveken át alig téved egy magyar fi. De isten úgy áldjon meg, amint gyenge tollam volt az eszköz, melly nemzetünkben symphatiát ébresztett Fiume nemzetgazdasági iránt. úgy eszköz, melly nemzetünkben symphatiát ébresztett

Fiume nemzetgazdasági fontossága iránt, úgy eszköz leszek, hogy Fiumét szeretni tanuljuk, szépségeiért s divattá legyen ide vándorolni minden magyarnak. Megkezdjük májusban, de nem egyedül, legalább tíz kocsival.

Vasárnap tehát a Gubernator nagy ebédet adott; az ebédlő terem ablakából láttuk a tenger játszi habjait s egész ebéd alatt ablakunk alatt a tengerparton harsogott egy gyalog sereged hangászkara. Este viszont közel éjfélig ablakom alatt szólt a zene, mely közben Fiume notabilitásaival eresztgeték szobáimban Fiume szivarainak bodor füstjeit, s vidoran folyt a társalgás magyar, olasz, francia, angol, német nyelven, mert e tenger a világ kapuja s Fiume lakói világlakosok.

Másnap reggel ablakom alá evezett a fiumei kapitánysági ladik (lancia) magasra tűzött díszlobogójával s a fiumei társaság direktorainak társaságában 8 erős marincero vitt a tengeren Potro Re s Buccari felé. Porto Rében (Királyrév) megnéztük Frangepán kastélyában a nagyszerű cisternát s a most kápolnává alakított „subrosa” termet, mellynek egyik falában van egy kis üreg akként építve, hogy benne a terem bármely oldalában mondott suttogó szó meghallatszanék; ott hallgatá ki Frangepán neje az összeesküvés-terveket s feladá és férje és Zrínyi a veszőpadon véreztettek el. Most a kastély Lazaretté alakítottatott s benne az irtózatot skerliero (rákfene-forma) nyavalyában sínlődő betegek gyógyíttatnak.

Potro Réből Buccariba evezünk. A buccari tengeröböl egy mély katlanhoz hasonlít, mellyet a tenger szép nyílását kivéve, borzasztón kopár szikla körít; a tenger szájával szemközt pedig a hegyoldalban emelkedik a tenger színétől fokozatosan Buccari; olly amphitheatrális látvány, minőhöz hasonlót nem láttam soha. Midőn az öbölbe evezünk, a partnál horgonyzó hajók felhúzzák díszlobogóikat, elsüték tisztelgésül ágyúikat s a sziklás hegyek által irtóztató mennydörgés gyanánt visszhangzott ágyuropogás s hajósok „hurah” kiáltásai között szálltunk partra, hol Buccari csaknem egész népe talpon állt s a város főnökei tisztelegve fogadtak.

A Casinóban egy kis olaszos reggelit evénk, fövetlen fűrtös sódarszeletből, sajt, tengeri kétszersült, füge s egyéb délszaki gyümölcsökből s szomszéd sziklahegyek hasadékaiban óriási iparral mívelt szálló nedvével poharat emelve a magyar tengerpart jövődjéért, ismét tengerre szállánk s minden ágyú dörögésétől kísérve röpitének erős matrózaink vissza Fiume felé, hova harmadfél órai evezés után megérkezve, pompás ebéddel fogadott a fiumei vasúttársaság s míg ablakunk alatt az ezred hangászkara harsogá Rákóczi indulóját, én – csak gondold! – olasz áldomásokat valék kénytelen akadozva szavalni, mire a költőies olaszok improvisált versekkel felegettenek.

Tegnap reggel Smith úrék amerikai szabású malmába vezettek, mindkettő a Recina vizénél fekszik, ama borzasztó sziklaüregben, hol még embert bámulatra ragadja a nagyszerű gyármozgalom, elszédíti a természet óriási képeinek szemlélete. Igazán mondom, miután a papirosgyár gyönyörű működését csodáljuk, látván, miként egy 10 öles terem egyik végén a papiros még csak vízfolyadék, a másik végén már kiszáritott, kifényesített ívek szeldelt kész papiros; és ez mind szemünk előtt folytonos lassú változásban 10 perc alatt történik. Másrésről a természet nagyszerűsége felett az emberész dicsőségéről majnem elfelejtkezünk, midőn a rohanó patak felett vaslemez oldalú csatornán 800 öl lábnyi hosszant egy szál deszkán szédelő fejjel eljutunk azon ponthoz, hol irtózatot sziklafalon keresztül magának a folyam lyukat fűrt s az elválasztó gátot egy sziklatömeg képezi, melyet földingás lökött le s választott el azon sziklától, mely fejünk felibe omlani fenyegetőzik. De már ezt neked nem fogom megmutathatni, mert szédelgést nem ismerő fejet s erős lépteket kíván.

Tegnap ismét a Gubernatornál ebédeltem. Ma már itt vannak a fiumei társaság triesti tagjai; ülés tartatik s alkalmasint ma válik meg egyesülünk-e?

És mégis haragszom, hogy nem tudom, mit vigyek fiumei emlékül kedves Angyalomnak, hacsak egy kosár ízes fügét nem s a koszorút, mely szobámban arcképem felett függ. De én most midőn tőled távol vagyok, kétszeresen érzem, mi kimondhatatlanul szeretlek, mert komoly foglalatosságaim közepette is csak te vagy örökös gondolatom s akármerre vetem szememet, a legelső érzés, mely szívemen megrezdül, mindég te vagy s azon gondolattal kezdek, azzal végzek minden napot, hogy miért nem vagy oldalam mellett!! És e gondolathoz múlthatlan aggodalom csatlakozik gyengélkedő egészségem miatt s tűnődés, ha szavadat tartod-e, ki megígéréd, hogy életemnél becsesebb egészségemre vigyázni s orvosi segéllyel élni fogsz, addig is, míg jövő tavasszal e vidék, e lég s a tenger erősítő fürdői visszahozandják arcodra a rózsákat, miket az anyai hűség önfeláldozása elhalványított. Vedd szerelmem áldozásait Kedves Angyalom, s nyomd a távol atya csókjait kisdedeink homlokaira s néha emlékezz rám,

ölel hű szeretettel:

Lajosod